

Holtsende - Balland

De geschiedenis van een oud IJsselmuiders goed

door André Piederiet

Aan de Bergweg in IJsselmuiden liggen naast elkaar twee woonboerderijen met een geschiedenis, die zich uitstrekt over bijna zeshonderd jaar. Deze boerderijen, nu de nummers 24 en 28, hoorden vroeger bij elkaar en zijn op het kadastrale minuutplan van 1 augustus 1818 aangeduid met de naam 'Groot balland'.¹ De linksboven gelegen boerderij van Groot Balland (Bergweg 24) was van midden 15de tot begin 17de eeuw bekend als het Holtsender goed. Bij 'Groot balland' hoorde ook 'klyn balland', gelegen aan de Grafhorsterweg, op de plaats waar nu de parkeerplaats voor de supermarkt is.

In 1976 kocht ik met mijn vrouw de oude boerenwoning Bergweg 28, die nog gerenoveerd moest worden. Toen wij kennis namen van het minuutplan en daarop de naam 'Groot balland' zagen, besloten wij de geschiedenis van het huis te onderzoeken.² Het resultaat van dit onderzoek is, dat vanaf 1427 tot heden alle eigenaren en overdrachten van Holtsende en Balland bekend zijn en dat er zekerheid is over de plaats van het Holtsender goed, Bergweg 24.

De familie Van Holtsende en het Holtsender goed

In de middeleeuwen vormden de Van Holtsendes een uitgebreide en invloedrijke familie in het Oversticht, ofwel het huidige Overijssel. Zij bezaten vele leengoederen van de bisschop van Utrecht en bekleedden belangrijke ambten, niet alleen in Kampen, maar ook in Steenwijk, Vollenhove, Raalte, Hellendoorn en IJsselmuiden. Vooraanstaande leden van de familie Van Holtsende kunnen tot de adel van het Oversticht gerekend worden. Als eerste van de familie werd in 1308 Wolbert van Holtsende ingeschreven in het Kamper burgerboek, de laatste, een Johan van Holtsende, stierf in 1602.³

De oudste vermelding over het Holtsender goed dateert van 3 september 1427. In een rentebrief wordt over land bij Grafhorst vermeld: 'drie roggheackerlandes daer een acker van ghelegghen is tusschen Tideman Gheijen en

Detail van het kadastrale minuutplan van 1 augustus 1818, IJsselmuiden Sectie B1. Midden over het kaartje zien we de 'Chemin de Campen à Gra(h)forst', in de taal van de Franse bezetter, die kort tevoren het kadaster in ons land had ingevoerd. De Bergweg is duidelijk te herkennen. Rechts van het woordje Chemin ligt nu de rotonde waar de Plasweg op de Gra(h)forsterweg uitkomt. Links onderaan het kaartje zien we De Plas, en links daarvan de Gra(h)forsterberg. De huidige percelen Bergweg 24 en 28 zijn te herkennen aan de naam Groot Balland. Foto Theo A.J. Piederiet. Collectie: Kadaster Zwolle.

Johan van Holtesende ende die ander acker daer is Johan van Holtesende an beijden tzijden naest gelandet'.⁴ Ook zijn broer Gosen bezat daar land. Zij erfden dat waarschijnlijk van hun vader Ernst van Holtsende, lid van de gezworen gemeente van Kampen (circa 1377- circa 1398).⁵ Op 7 september 1468 wordt in een rentebrief genoemd het land 'achter die berch toe Iselmuden', dat ten westen begrensd werd door Johans erfgenamen van 'Holtesende'. Johan was toen dus overleden.⁶ In een rentebrief van 10 november 1470 wordt vermeld tien morgen land 'achter Gra(h)forster berch daer aen die ene zijde naest ghelandet synt Gosens erfgn van Holtsende ende an die ander zijde Johans erfgn van Holtsende'. Ook Gosen was toen dus overleden.⁷ Gesproken werd over land achter de Gra(h)forster berg, want zo werd het gezien vanuit Kampen.

Een van de erfgenamen van Johan was weer een Ernst van Holtsende, raadslid van Kampen (1460-1470).⁸ Tegen hem werd in 1475 te Kampen een rechtszaak aangespannen door Johan Aerntsz en diens zoon Aernt, wonende te Holtsende. Kees Schilder veronderstelt dat Ernst de eigenaar van het goed

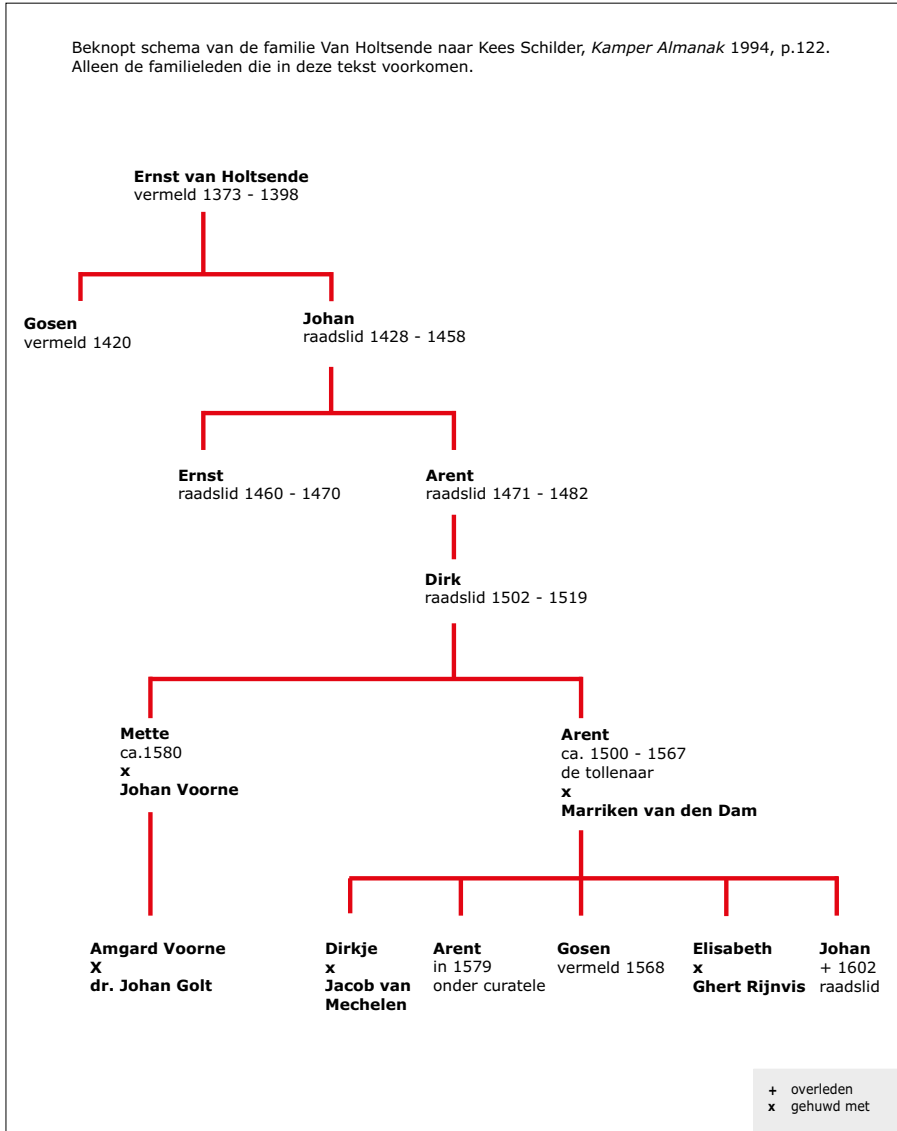
Winter 1981. Links het oorspronkelijke Holtsende, Bergweg 24. Rechts de later bijgebouwde boerderij, die nu de naam Groot Balland draagt. Foto Theo A.J. Piederiet.

was en Johan Aerntsz en zijn zoon de pachters. Verdere bijzonderheden ontbreken.⁹ Opmerkelijk is dat hier (voor het eerst?) de topografische naam Holtsende werd gebruikt. De familienaam Van Holtsende daarentegen kwam al omstreeks 1300 voor. Het goed Holtsende komt niet in de leenregisters voor; het was een allodiaal goed, dus vrij eigendom van de familie. In 1484 was er een geschil over het vissen in de kolk te Holtsende; uit 1495 is er een rentebrief ten laste van het erf Holtsende, gelegen bij de 'Ysselmuider berch'.¹⁰ Waar de genoemde kolk precies gelegen heeft is niet bekend; de kolk wordt in latere archiefstukken ook niet meer genoemd.

In de waterschapsregisters van Mastenbroek is te lezen, dat vóór 1390 de zuidwestelijke en westelijke dijk om de polder Mastenbroek werd aangelegd, aansluitend op de Sallandse Ijsseldijk. Vanaf Uiterwijk (bij Wilsum) liep de dijk langs de noordelijke Ijsseloever bij Kampen tot aan 'de Berch' en verder 'van Holtesende' naar Grafhorst en Genemuiden.¹¹ Het restant van deze Grafhorsterberg ligt nu nog bij de kruising Bergweg - Branderdijk en maakt nog steeds deel uit van de waterkering. Door de aanleg van de Branderdijk werd het gebied tussen de Oudendijk en de Branderdijk bij het waterschap Mastenbroek gevoegd.

Wanneer het erf Holtsende ontstaan is valt niet met zekerheid te zeggen, maar het zal zeker niet vóór de aanleg van de Branderdijk zijn geweest, om-

dat het gebied toen nog geregeld door de Zuiderzee werd overstroomd. Gezien voorgaande vermeldingen zal het vóór of omstreeks het midden van de 15de eeuw zijn gebouwd. Over Holtsende wordt wel geschreven als zijnde een landhuis of een buitenplaats, maar daar zijn in de archieven geen aan-

wijzingen voor te vinden. Het was als Holtsende en later als Balland een belangrijk boerenerf, meestal in het bezit van vooraanstaande Kamper burgers. Bovendien, de geschiedenis van Holtsende speelt zich af in de 15de en 16de eeuw, terwijl de landhuizen en buitenplaatsen pas van de 17de tot en met de 19de eeuw in de mode komen.

Arent van Holtsende (circa 1500-1567), 'tollenaar van Kampen'

Arent de tollenaar was de laatste van de familie die het Holtsender goed in bezit had. De eerder genoemde Johan was zijn overgrootvader. Deze was raadslid van Kampen van 1418- 1458. Daarna ging de waarschijnlijke overerving van het goed als volgt:

- de eerder genoemde Ernst (raadslid 1460-1470) en zijn broer Arent (raadslid 1471-1482)
- Dirk (raadslid 1502-1519), de zoon van laatstgenoemde Arent
- de zoon van Dirk, Arent, 'de tollenaar' (circa 1500-1567)¹²

Al deze Holtsendes bezaten niet alleen het goed in IJsselmuiden, maar ook meerdere huizen en landerijen in en om Kampen. In januari van het 'roe-rige jaar 1519' had in Kampen een soort oproer plaats, waarbij ontevreden burgers en gilden het stadsbestuur dwongen veranderingen door te voeren. Dat stadsbestuur was tot dan altijd in handen geweest van dezelfde Kamper families. Over allerlei misstanden was ontevredenheid ontstaan en er werden veranderingen doorgevoerd. Daarbij werd ook bovengenoemde Dirk van Holtsende, die in opspraak was gekomen wegens zijn voortdurende dronkenschap, als laatste Holtsende uit de Raad van Kampen gezet.¹³

Zijn zoon Arent was van 1532 tot 1558 lid van de gezworen gemeente¹⁴ en van 1541 tot 1560 tollenaar van de stad Kampen. In laatstgenoemde functie beheerde hij het tolhuis bij de IJsselbrug, waarin hij ook het beroep van herbergier uitoefende. Evengoed was hij, net als vader Dirk, een geregelde klant van andere herbergen in de stad en omgeving. Daardoor was hij nog al eens betrokken bij ruzies of vechtpartijen. Over zijn functioneren als tollenaar kwamen ook klachten. Wegens wanbeheer werd hij door het stadsbestuur ontslagen en werd hij uit de gezworen gemeente gezet. Ook zijn privébeleid op financieel gebied gaf regelmatig problemen, die voor het gerecht moesten worden opgelost. Na zijn ontslag in Kampen trok hij zich terug in IJsselmuiden, waar hij op zijn eigen Holtsender goed ging wonen. Tot dan had hij met zijn gezin gewoond in het van zijn ouders geërfd huis in de Oudestraat, op de hoek van de Stovensteeg (nu Klokkensteeg).¹⁵

Dat hij op het Holtsender goed ging wonen is bijzonder. Het was in die tijd

gebruikelijk dat de Kamper families die buiten de stad erven of landerijen bezaten deze door pachters lieten bewonen en bewerken. Dat bewerken zal Arent wel door een ander hebben laten doen. Dat Arent en zijn vrouw Marriken van den Dam van 1560 tot 1567 op Holtsende gewoond hebben, blijkt uit een akte van het schoutambt IJsselmuiden gedateerd 2 augustus 1560. Zij bekenden toen voor het gericht, dat zij van hun neef Symon Cunreturff de helft van de aflossing hadden ontvangen van een rentebrief, waarmee aan hen alle schuld was voldaan. De andere helft van de rente kwam toe aan Arents zuster Mette, die de rentebrief in bezit had. Om eventuele moeilijkheden in de toekomst te voorkomen, stelden zij aan hun neef Symon hun goed in IJsselmuiden 'waarop zij woonden' als onderpand.¹⁶ Arents vrouw Marriken is waarschijnlijk overleden kort vóór of in 1567. In de rekeningen van dat jaar van de Sint- Nicolaaskerk in Kampen (Bovenkerk) is een post vermeld voor haar begrafenis.¹⁷

In 1951 werd bij een restauratie in de hervormde kerk aan de Dorpsweg in IJsselmuiden onder de toren een grafzerk gevonden met het opschrift 'Anno 67 op St. Martens Avond starf Arent Van Holtsende'. Dit opschrift was uitgevoerd in gotische letters van bladgoud. Er onder stond nog in zwarte letters *B.V.D.Z.* (bid voor de ziel).¹⁸ In krantenartikelen over deze vondst werd Arent gepromoveerd tot 'IJsselmuidener edelman' en werd hij zelfs 'Ridder Arent van Holtzende' genoemd! Wat er verder met de zerk is gebeurd, is niet bekend. Er werd in die tijd wel vaker nonchalant omgesprongen met historisch belangrijke voorwerpen. De kans is groot, dat de zerk als puin is verwerkt bij het verharderen van een erf of een weg.

Arent overleed dus op 11 november 1567. Terwijl zijn vrouw Marriken in de Bovenkerk van Kampen werd begraven, kwam Arent in een extra mooi graf in de kerk van IJsselmuiden. Had hij misschien zo genoeg van Kampen, dat hij er niet begraven wilde worden? Of wilde de magistraat van Kampen niet dat hij hoe dan ook in de stad zou terugkeren? Wij zullen dit waarschijnlijk nooit weten.

Verkoop van het Holtsender goed

Een half jaar na het overlijden van Arent van Holtsende werd door zijn erfgenamen het Holtsender goed verkocht. Op 5 mei 1568 verschenen namelijk voor Jacob Joncker, schout van IJsselmuiden, de gebroeders Johan, Goessen en Arent van Holtsende, en Ghert Rijnvis met zijn vrouw Elysebeth van Holtsende, die ook optraden voor hun zwager Jacob van Mechelen, de man van Dirkje van Holtsende. Dit waren de erfgenamen, kinderen van Arent 'de

tollenaar', die volgens de akte gemachtigd waren de goederen van hun in 1567 overleden vader te verkopen.

Zij verklaarden verkocht te hebben aan de Kamper medicus doctor Johan Golt, zijn huisvrouw en hun erfgenamen, hun erf en goed gelegen in IJsselmuiden 'anden Sandtbarch, ghenoeemt Holtzende'. De verkoop was geschied voor een som van penningen, die 'all ende wall betalt was, den lesten pennynck myt den ersten'.¹⁹ Het goed werd ten zuiden begrensd door het pastorieland (Zuiderwaard), ten westen door de Mastenbroekerdijk en de 'elsthaag' van Coert Geesemer, ten noorden door Harmen van Calcker en Arent Brandt en ten oosten door de meente van IJsselmuiden en de weg naar Grafhorst (dit gebied is nu de Uithoek tussen Grafhorsterweg, Bergweg en Branderdijk). Op het goed drukte een rentelast, waarvan de hoofdsom 700 goudguldens bedroeg. Verder was het vrij. De koopbrief werd door de schout en Johan van Holtsende bezegeld. In zekere zin bleef het goed daarmee nog binnen de familie Van Holtsende. Johan Golts echtgenote, Armgard Voorne, was namelijk een dochter van Johan Voorne en Mette van Holtsende, een zuster van Arent de tollenaar.²⁰

'Holtsende' verkocht aan Dirrick van Ballen

Binnen drie jaar nadat dr. Johan Golt het goed Holtsende had gekocht is hij overleden en werd het goed opnieuw verkocht.²¹ Op 26 april 1571 verschenen namelijk voor de schout 'in den gerichte Joffer Armgart van Holtsende [moet zijn Armgart Voorne]²², nagelaeten weduwe van doctor Johan Golt', met Loedewyck Voerne als haar momber en Jassper Schepeler en Johan thoe Boekop als mombers over de onmondige kinderen van dr. Golt. Zij verklaarden aan de Jonge Dirrick van Ballen en zijn huisvrouw joffer Cracht Dage-raets en hun erfgenamen verkocht te hebben hun huis, hof en landerijen die de eerbare Golt van de erfgenamen van de eerbare Arent van Holtsende gekocht had. Op het goed drukte een rente van 37 goudguldens voor dr. Harman Croeser, waarvan de hoofdsom 650 goudguldens bedroeg.

Op het voorgaande folio staat een akte met dezelfde datum waarin Dirrick van Ballen en zijn vrouw een jaarlijkse rente van 39 goudguldens verkochten aan joffer Armgart. Deze rente(brief) was waarschijnlijk als betaling bedoeld, omdat Dirrick niet over geld beschikte. De hoofdsom hiervan werd niet vermeld, maar gerekend tegen 6 procent rente moet die ook 650 goudguldens zijn geweest. Het door Dirrick en zijn vrouw gekochte goed is dan belast met in totaal 1.300 goudguldens, met een jaarlijkse rente van totaal 76 goudguldens. Op 11 februari 1577 verkochten zij uit hun goed nog een

rente van 3 goudguldens met een hoofdsom van 50 goudguldens.²³ Al met al wel een zware last voor de jonge Dirrick.

Het verkopen van een rente

In deze geschiedenis is vaak sprake van het verkopen van een rente. Dat wil zeggen, dat er geld geleend werd met onroerend goed als onderpand. De transactie werd voor de schepenen van de stad of voor het gericht van de schout gesloten en vastgelegd in een rentebrief.

In die rentebrief, te vergelijken met een tegenwoordige hypotheekakte, werden het jaarlijkse rentebedrag vastgesteld, de betaaldag en het kapitaal waarmee de lening kon worden afgelost. Een aflossing moest een bepaalde tijd van tevoren worden aangekondigd. Er hoefde echter niet afgelost te worden. De rentelast bleef drukken op het onderpand, ook als het goed verkocht werd. Zo kreeg een nieuwe eigenaar vaak te maken met één of meer renten waarmee het goed belast was.

De brieven die recht gaven op de rente konden soms gedurende tientallen jaren van de ene in de andere hand overgaan. In deze geschiedenis zullen we zien dat sommige eigenaren in moeilijkheden kwamen, omdat het goed te zwaar belast was en ze de rente niet konden betalen.

De geldbedragen die ter sprake komen worden meestal uitgedrukt in goudguldens (ter waarde van 28 stuivers), karels-guldens (carolus- of caroliguldens ter waarde van 20 stuivers), of daalders (ter waarde van 30 stuivers).

De familie Van Ballen

De grootvader van Dirrick van Ballen staat in de Burgercedule van 1566 vermeld als Joncker Dijrrijck van Ballen.²⁴ Volgens de rekeningen van de Bovenkerk is deze Dijrrijck senior daar in 1568 begraven. In 1579 is daar ook begraven Jan van Ballen, waarschijnlijk de vader van de jonge Dirrick.²⁵ Over deze twee Van Ballens zijn in de archieven verder geen bijzonderheden te vinden. Ook in 1579 kreeg de 'jonge' Dirrick het burgerrecht van Kampen.²⁶ Hij werd gemeensman van het Horstespel en in januari 1580 (op zondag na Driekoningen) gekozen als raadslid (burgemeester). Hij heeft echter maar drie maanden plezier gehad van deze benoeming, want 1580 was ook 'een roerig jaar', waarin de protestanten in Kampen de overhand kregen. Op 21 april 1580 drong een aantal gewapende burgers de raadszaal binnen

en werden acht rooms-katholieke leden van de raad, waaronder Dirrick van Ballen, uit hun ambt gezet en meteen over de IJsselbrug buiten de stad geleid. De overige raadsleden zagen toe. Ook het burgervendel, dat die dag met de stadswacht belast was, greep niet in.²⁷ Dirrick week uit naar Emmerich (Duitsland), waar in die tijd meer rooms-katholieken hun toevlucht zochten. Joffer Cracht Dageraets, de vrouw van Dirrick, verkocht in de jaren 1582, 1583 en 1587 twee maal een huis in Kampen en verschillende renten, met een volmacht uit Emmerich. Het gezin in Kampen had ook geld nodig.²⁸ Later is Dirrick wel weer teruggekeerd in de stad, maar de schulden bleven zich opstapelen. Dit kon dan ook niet goed gaan.

Executie van Ballens goederen, 1594-1595

Op 27 september 1594 meldde de eerste schuldeiser van Dirrick van Ballen, Jacob Jansz. te Kampen, zich bij de schout, om beslag te leggen op Ballens goederen: hij liet beslag leggen op 'elst wijlgenholt ende rijs' dat Dirrick van Ballen in de Zandberg had staan. Jacob Jansz. had dit gewas gepoot voor Van Ballen, maar niet betaald gekregen.²⁹ Op 30 september verkochten Dirrick en zijn vrouw, waarschijnlijk in geldnood, nog een rente van zeven en een halve goudgulden (125 goudgulden hoofdsom) aan Johan van Dulcken en zijn vrouw Evertken Jacopse, uit hun goed in de Zandberg. Uit dat goed ging al een rente van 37 goudgulden.³⁰

In de erop volgende weken dienden meerdere schuldeisers zich aan. Op 25 oktober legden Marten Pael en zijn zwager Claes van Haeven voor henzelf en mede voor twee verwanten, beslag op erf en goed van Dirrick van Ballen, voor de som van 654 daalders en 28 stuivers, van een door Dirrick en zijn vrouw ondertekende en niet afgeloste obligatie.³¹ Op 31 oktober legde Willelm van Ems beslag op Ballens goederen, vanwege een niet betaalde schuld van 200 daalders, voor welk bedrag Willelm van Ems voor Dirrick borg had gestaan 'bijnnen der stadt van der Elborch'.³²

Op 8 november deden Claes van Haeven en Marten Pael het tweede beslag.³³ Op dezelfde dag had mr. Johan Sael, als gevolmachtigde van de familie Coelwagen, beslag laten leggen op alle gehakte en nog staande twijggewas op Ballens goed, voor de jaarlijkse rente van 37 goudgulden.³⁴ Op 13 november werd deze panding uitgebreid tot 74 goudgulden, omdat de rentebetaling twee jaar achter was.

Twee weken later, op 22 november, deden Claes van Haeven en Marten Pael het derde beslag aan Ballens erf en goed. Nog dezelfde dag ging een 'weete' (gerechtelijke aanzegging) aan Dirrick van Ballen uit, met de aankondiging

Die Weete an Dirrick Van Ballen.

geseindin.

Ich Kunde Joncker Segulke Jnder tydt van voren gesa:
geu omericht die bespels inde gericht van Justitij:
din, Laete gerichtelyken wachen v. B. en) veruult te
Dirrick van Ballen, thant v. B. Justitior forder
Cracht dayevatte, dat Claes van Haen en) Marten
Pael, vore Jone, en) Jone maer conforde, hebben drie
sterven ader beslagen nae Landrecht beghinlyken
laets dots, an v. vore inde gideven, ghelepen Juden
Gendeburch in mijn bedochten Segulhant, In m. n. o.
ge darcrop mit recht te willen prondijns ofthe dag
prondijns, vore bespels Segulden v. p. m. n. o., ofthe
A. l. s. die hie sustij m. n. o. by v. B. l. g. n. o. v. g. n. o. v. g. n. o.
wachen, Waromme ich Segulke voreft ampts saling

Het begin van de 'Weete' aan Dirrick van Ballen. SK, RAJ, inv. nr. 3 (3242), fol. 90 en 90v. Foto Theo A.J. Piederiet.

dat de rechtstag zou worden gehouden op 21 december.³⁵ In deze weete dagvaarde de schout Dirrick, om in eigen persoon of vertegenwoordigd door een gevolmachtigde in het gericht te verschijnen, om zich daar tegen de eis van de tegenpartij te verdedigen, 'offte midlertijdt die saecke mit hoir inder frundtschap affschaffen' (in der minne schikken). Hij waarschuwde Dirrick, dat hij bij niet verschijnen de tegenpartij in het gelijk zou moeten stellen. De volgende dag (23 november) verklaarde gerechtsdienaar Hans van Ittersum aan de schout, dat hij de weete ten huize Van Ballen had gebracht, waar die door diens dochter Geycke was aangenomen.³⁶

Op de rechtstag, 21 december, kwamen in het gericht Claes van Haeven (gehuwd met Geertgen Pael) en Marten Pael. Zij vertegenwoordigden ook Karsten Pael jr. en Hendrik Pael.³⁷ Hun vordering bedroeg 654 daalders en 28 stuivers, waarvan zij de obligatie toonden. Dirrick van Ballen kwam echter niet opdagen, waarop hij, zoals in de gerechtelijke aanzegging aangekondigd, schuldig werd verklaard. In de middag verscheen alsnog Ballens doch-

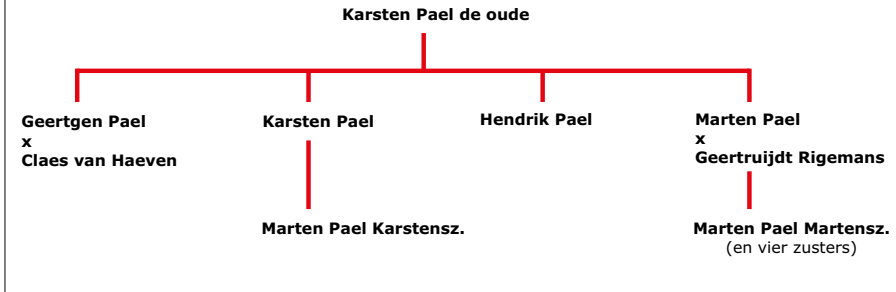
ter Jeije in het gericht. Die verzocht de zitting te heropenen en deed een poging haar vaders rechten te verdedigen. Nu bleek, dat Ballen zelf tien weken tevoren naar Groningen was vertrokken, vrouw en dochters met de problemen achterlatende. Zijn vrouw, joffer Cracht Dageraetz, bleef binnenshuis. Dochter Jeije ging nog in beroep, maar dit beroep werd, toen het kansloos bleek te zijn, op 23 december ingetrokken.³⁸

Enkele weken later werd op drie opeenvolgende zondagen, te weten 2, 9 en 16 februari 1595, in Kampen, Zwolle en IJsselmuiden bij ‘kerkenspraak’ de publicatie gedaan over de verkoop van Ballens goederen voor Claes van Haeven en Marten Pael. Wie nog vorderingen had op Ballen of iets van hem in huur had, kon dat bij de schout melden. De verkoop zou geschieden op 20 februari 1595 ten huize van gerechtsdienaar Hans van Ittersum.³⁹ De akte van 20 februari 1595⁴⁰ vermeldt: ‘Men wil bij executie des gerichtts vercopen die beterschap van seeckere arve ende guet mit den hoff ende het huijs daerinne staende mit alle holtgewass ende sijnen tobehoeren, mit raet ende onraet, gelegen inden Sandtberch, dat duslange tobehoert hefft Dirrick van Ballen mit sijn huysfrouwe’.⁴¹ Claes van Haeven en Marten Pael hadden het goed ‘gemijnd’ op 510 goudguldens en zo met recht verwonnen. Wel drukten op het goed lasten van meer dan 900 goudguldens.⁴²

De families Pael, Ten Napel en Twickeloe

De familie Pael was een vooraanstaande Kamper koopmansfamilie, die behalve de bij de executie verworven goederen van Dirrick van Ballen nog veel ander onroerend goed bezat. Marten Pael en Claes van Haven traden in de schuldeis naar Dirrick van Ballen op namens de erfgenamen van Karsten Pael de Oude. Dit waren zijn dochter Geertgen (gehuwd met Claes van Haeven) en zijn zoons Karsten jr., Hendrik en Marten. Zij kwamen ieder voor een vierde deel in het bezit van de ‘Paelse en Ballense goederen’. Marten Pael, de tweede eiser in het proces tegen Van Ballen, was getrouwd met Gertruijdt Rigemans, die later als weduwe met haar erfgenamen ook voor een vierde deel eigenaar was van Ballens goed. Het vierde deel van Karsten jr. kwam al spoedig in het bezit van diens zoon Marten Pael Karstenszn. Deze schonk zijn vierde deel van het Ballense goed al in 1596 aan Johan ten Napel. Dit werd echter pas in 1604 in een akte bij schout Arendt Joncker vastgelegd.⁴³ Johan ten Napel, wachtmeester te Kampen en lid van de gezworen gemeente, was vooral bekend als paardenhandelaar, die bijvoorbeeld paarden leverde voor het leger van prins Maurits.⁴⁴ In het belastingregister van 1601 van het Statenarchief van Overijssel staat vermeld: ‘Dat arve van Ballen sonder huis mit

Beknopt schema van de familie Pael (Kees Schilder, Bronnen 2010),
Alleen de familieleden die in deze tekst voorkomen.

een bomgart groot 6 morgen peerdelantz mede een elsthagen wordt by Johan ten Apel gebruikct'.⁴⁵ Hoewel Johan maar voor een vierde deel eigenaar was, gebruikte hij het gehele erf om zijn handelsvoorraad paarden onder te brengen. Waarom Johan ten Napel dit vierde deel kreeg van Marten Pael Karstenszn. is onduidelijk. Kees Schilder heeft na onderzoek van een groot aantal bronnen geen familierelatie kunnen vaststellen. Wel is duidelijk dat er tussen beide heren een goede verstandhouding bestond (zie kadertekst).⁴⁶ Nu volgt een enigszins vreemde geschiedenis. Op 22 februari 1615 verkocht Johan ten Napel 'zijn erve ende guet voirmaels Olzender guet genaempt' aan jonker Henrick van Twickeloe en zijn vrouw Mechtelt van Doorninck. In een uitvoerige akte worden de verkoop en het goed beschreven. Volgens die akte verkocht Johan het hele goed, terwijl hij slechts voor een vierde deel eigenaar was!⁴⁷ Op 1 november 1619 kwamen mr. Gerhardt Jacobs en mr. Peter Vette bij de schout, om namens juffrouw Geertruijdt Rigemans, de weduwe van Marten Pael, te verzoeken haar vierde deel van de Paelse en Ballense goederen af te scheiden, omdat het gemeenschappelijk bezit voor haar nadelig was.⁴⁸ Op 6 november 1623, verzochten de erfgenamen van 'zalige Johan then Napel' aan de schout waardebepaling van een bouwkamp en 'de helft van Ballens goederen, die aan jonker Henrick van Twickeloe niet mede verkocht is'.⁴⁹ De helft van Ballens goederen werd getaxeerd op 450 goudguldens. Op 12 juni 1628 verkochten de erfgenamen van Johan ten Napel dan het gehele 'Oltzender guet' aan de erfgenamen van wijlen jonker Henrick van Twickeloe.⁵⁰ Het goed bleef in het bezit van de familie Van Twickeloe tot 1632.

Marten Pael Karstensz. en Johan then Napel

Al in 1596 schonk Marten Pael Karstensz. zijn één vierde aandeel in Balens goed aan Johan then Napel, die het erf waarschijnlijk meteen voor zijn paardenhandel in gebruik nam. Het is wel duidelijk dat er tussen die twee heren een goede verstandhouding bestond.

Marten Pael kwam in moeilijkheden. Waarschijnlijk naar aanleiding van een langdurig zakelijk conflict met het stadsbestuur heeft hij op 25 februari 1609 de burgemeester Reinier Gansneb genaamd Tengnagel, toen die wandelde in de Oudestraat, onverhoeds aangevallen en tot bloedens toe verwond! Op dit vergrijp stond in die tijd de doodstraf.

Maar gelukkig had Marten goede connecties. Op voorspraak van bestuurders en kooplieden in Amsterdam en zijn woonplaats Riga werd hij door de Raad tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld.

Zo belandde hij in een kerker van de Hagenpoort en daarna in een voor hem ingerichte gevangenis, die nog vele jaren daarna ‘Paels gat’ werd genoemd.

Vier jaar later, in 1613, deed de familie van Marten, daarbij weer gesteund door zijn eerder genoemde connecties, aan de Raad het verzoek hem uit zijn gevangenis vrij te laten. De Raad stemde toe onder voorwaarde dat hij in zijn woonplaats Riga gevangen werd gehouden, nooit meer ‘in deze landen’ zou terugkomen en nooit meer de stad Kampen of haar burgers schade zou toebrengen. Johan then Napel en de eerzame Cracht Glauwe hadden zich hiervoor bij de Raad als borg gesteld.⁵¹

Cornelis van Keppel Fox

Op 16 januari 1632 kwamen bij de schout van IJsselmuiden in het gericht mr. Peter Vette en Rijckman Wolffs, als gemachtigden van een groot aantal leden van de familie Van Twickeloe, zijnde de erfgenamen van Henrick van Twickeloe. Zij verkochten toen aan Cornelis van Keppel Fox en zijn vrouw Vreda Ampsincks ‘een huis met getimmerte, boomgaard en landerijen’, dat zij van wijlen joncker Henrick van Twickeloe geërfd hadden en dat gelegen was bij de Zandberg. Het goed was bezwaard met een rente van 37 goudgulden en met 800 goudgulden aan legaten, die Henrick aan zijn twee bastaarddochters en kinderen had toegezegd. Rente en legaten kwamen ten laste van de kopers!⁵² Zelfs die toegezegde legaten konden in die tijd met het goed mee verkocht worden.

Van Keppel Fox was een Kamper burger. Hij was gemeensman van 1629 tot 1639 en armenmeester tussen 1630 en 1635.⁵³ Hij breidde voortdurend zijn bezittingen uit, maar ook zijn schulden stapelden zich op. Van ds. Johannes Nieveen, predikant te Warffhuisen, kocht hij op 16 februari 1632 nog een kamp bouwland langs de weg, gaande naar de dijk richting Grafhorst.⁵⁴ Er moest natuurlijk ook betaald worden. Daarom verkochten hij en zijn vrouw op 19 februari 1632 een jaarlijkse rente van 120 carolusguldens (hoofdsom 2.000 carolusguldens.) aan de E. Arnolt van Oldenneel.⁵⁵ Deze rente ging uit zijn bezittingen 'Ballens goet' en andere omliggende landerijen, waaronder het van Willem Feesman gekochte land genaamd 'Verderff de man', ook genoemd 'de verderfde man' of 'het verderf'⁵⁶ en het land de Rijsenberch, gekocht van Caspar en Johan van Breda.⁵⁷ Deze goederen waren al belast met 1.200 daalders en 600 goudguldens kapitaal.

Op 4 november 1634 bekenden Van Keppel Fox en zijn vrouw in het gericht sinds 1629 ook nog schuldig te zijn aan Judith Gruiters (weduwe Colx uit Deventer) 1.800 carolusguldens à 6 procent per jaar, waarvan de renten onbetaald waren gebleven tot mei 1634. De schuld was opgelopen tot 2.292 carolusguldens. Onderpand waren goederen in IJsselmuiden in de Zandberg en alle andere goederen 'in dese gerichte'. Van Keppel Fox en zijn vrouw verklaarden dat deze goederen 'ten allen tijden' voor de jaarlijkse rente pand bleven.⁵⁸ Er was nog meer schuld: op 22 november 1635 verklaarde Cornelis van Keppel Fox, met volmacht van zijn vrouw, verkocht te hebben aan Thiman Vriesen, secretaris van Zwolle, een jaarlijkse rente van 30 goudguldens, aflosbaar met 500 goudguldens. Deze rente ging uit huis en hof genaamd Ballen, uit 10 morgen land 'de Rijsenberch' en alle andere goederen in IJsselmuiden, die korthedshalve niet vermeld werden. De goederen waren verder bezwaard met de renten die de familie Coelwagen, jonker Arent van Oldeneel en de weduwe Colx daaruit hadden.⁵⁹ Keppel Fox wilde op dezelfde dag nóg een rente van 90 goudguldens verkopen aan zekere juffrouw Brouwarts, hoofdsom 1.500 goudguldens. Schout Jacob Joncker had de akte al geschreven, maar er later een streep door gehaald en in de marge gezet: 'Is nijet angenomen bij juffr. Brouwarts. Ergo nihil'.⁶⁰

Keppel Fox had door zijn vele aankopen, grenzend aan het goed van Ballen, in vijf jaar tijd een grondbezit opgebouwd dat zich uitstreckte van de Mastenbroekerdijk (Branderdijk) tot aan de Oudendijk. De schuldenlast die hij had opgebouwd was echter ook zeer groot, zo groot dat hij moest proberen het gehele bezit te verkopen.

Kiliaen Wegewaert koopt Ballens goed

In een akte van 6 mei 1637 is te lezen, dat de 'on... soon' van Keppel Fox zich door de 'dilapidateur [= verkwister] Albert van ...' had laten verleiden pandinge te doen (gerechtelijk beslag te leggen) op Ballens goed, dat Keppel Fox aan de E. Wegewaert had verkocht. Deze laatste had waarschijnlijk nog niet betaald. Keppel Fox vroeg toen aan de schout een verbod voor Wegewaert om aan zijn zoon of anderen geld te betalen, omdat hij een 'legael hijpoteeq' wilde hebben, en om de 'onformele' panding van zijn zoon aan Wegewaert ongedaan te maken.⁶¹ Uit het voorgaande blijkt dat Keppel Fox al in 1637 in gesprek was met Wegewaert over de verkoop van zijn goederen. Pas op 2 juli 1639 vond voor de schout de overdracht plaats aan Kiliaen Wegewaert en diens erfgenamen. In de marge is vermeld dat het goed bezwaard was met 6.050 carolusguldens en nog met 10 goudguldens uit de Rijsenberch.

Wegewaert scheen kapitaalkrchtig genoeg om het hele bezit van Keppel Fox over te nemen. Overgedragen werd: 'Dat goedt genaempt Ballen' met huis, getimmerte en landerijen; 'Alsooc den Risenberch [...] beginnende bij het hek van de hoge weide [...] strekkende tot aan de Oudendijk; 'Glawes Landt', zijnde drie kampen achter elkaar, ten zuiden van de Rijsenberch, dat van Hinrick Glauwe gekocht was en ten slotte 'Paels erf' met het huis, zonder berg, met alle toebehoren. Dit alles op de voorwaarden die tussen Keppel Fox en Wegewaert op 8 maart 1637 waren overeengekomen. Ook kwamen nog in het gericht Thomas de Bonte (voor drievierde deel) en mr. P. Vette namens juffrouw Gertruyt Rigemans (voor éénvierde deel); zij verklaarden dat 'voir lange jaeren' het Paelserf door Keppel Fox van hen was gekocht.⁶² Kiliaen Wegewaert was evenals zijn vader Henrick Wegewaert een bekende klokkengieter te Kampen.⁶³ Hij heeft Ballens goederen maar kort in zijn bezit gehad, want al in 1640 is hij overleden en begraven in de Bovenkerk. De klokkengieterij in de Graafschap werd verkocht aan Henrick Vestrinck.⁶⁴ Na diens dood kwam de gieterij in bezit van Wolter Gerritsz. Pott, die gehuwd was met Mechtelt Wegewaert, een dochter uit Kiliaens eerste huwelijk.⁶⁵ Helena, de zuster van Mechtelt, ook uit het eerste huwelijk, was in 1650 in 's-Gravenhage als minderjarige zonder testament overleden. Daardoor was Mechtelt de enige erfgenaam van Kiliaens bezittingen, dus ook van alle goederen in Ijsselmuiden.⁶⁶ De klokkengieterij werd door Wolter Pott en Mechtelt in 1658 verkocht aan mr. Antonius Wilkes en zijn vrouw Woltertien Wegewaert, een nicht van Kiliaen.⁶⁷

De goederen in Ijsselmuiden bleven in bezit van Wolter en Mechteld. Op 27 januari 1681 kwam in het gericht bij de schout de stadssecretaris van

Kampen, Anthonij van Bentheim. Deze was gevolmachtigde van de heren Gijsbert Gerritsen Pott en Antonis Steenbergen, de voogden over de minderjarige kinderen van wijlen Wolter Gerritsen Pott, ‘bij zalige Mechtelt Wegewaert in echte verweckt’. Genoemde Gijsbert was waarschijnlijk een broer van Wolter Pott en voogd over diens twee kinderen, Aleida en Kiliaen. De gevolmachtigde Van Bentheim verkocht aan de heer Johan van Suchtelen, burgemeester van Deventer, een jaarlijkse rente van 100 carolusguldens uit het goed van de pupillen van genoemde heren, gelegen in het schoutambt van IJsselmuiden, genaamd ‘Groot ende Clein Balandt’, dat zalige Wolter Gerritsen Pott met zijn huisvrouw bezeten had. De rente kon afgelost worden met een kapitaal van 2.000 carolusguldens. De voogden verkochten hier dus een rente, met het bezit van de kinderen als onderpand.⁶⁸

Groot Balland en Klein Balland

In de akte uit 1681 wordt voor het eerst de naam ‘Balandt’ gevonden. De naam Balandt of Balant zal eerst gebruikt zijn voor het oorspronkelijke Holtsende (Bergweg 24), later het erf van Ballen. Dirrick van Ballen zal nooit geweten hebben dat het erf naar hem genoemd werd. Veel mensen in 1681 wisten misschien ook niet meer waar de naam eigenlijk vandaan kwam. Op de uitgestrekte landerijen was plaats voor een tweede boerderij. Die kwam aan de overkant van de weg naar Grafhorst en is waarschijnlijk kort voor 1681 gebouwd. Verondersteld kan worden, dat de lening van 2.000 carolusguldens hier ook mee te maken had. Het oude erf kreeg de naam Groot Balandt, het nieuwe erf werd Clein Balandt. Op het minuutplan van het kadaster staan de erven vermeld als ‘Groot balland’ en ‘klijn balland’.

Op de bekende ‘Caerte van de Vryheyte der Stad Campen’ van Johan Muller (1724) staat het erf bij de Plas, als enige in de omtrek, aangegeven als ‘aland’; de hoofdletter B is hier kennelijk vergeten.⁶⁹ Tegenwoordig houden we ons aan de schrijfwijze Groot Balland en Klein Balland.

Weer financiële problemen. De pachters.

Op 16 maart 1682 kwam de Kamper stadssecretaris Anthonij van Bentheim opnieuw in het gericht als gevolmachtigde van de momberen van de nagelaten kinderen van Wolter Gerritsen Pott. Laatstgenoemde bleek nog een schuld te hebben aan de heer Samuel ten Nuyl, wegens twee obligaties, ver-

Groot Balland in 1938, noordoostzijde. De voorgevel daterend van 1910, links de zijvleugel van ongeveer 1870.
Archief André Piederiet.

strekke penningen en achterstallige renten, totaal 1.800 carolusguldens. De schuld moest voldaan worden uit de opbrengsten van ‘erven ende goederen groot ende klein Balandt’.⁷⁰

Er werden ook pachters van Balland genoemd. Zo was er op 1 september 1697 een overdracht van land in Mastenbroek aan ‘Claes Driessen van Balant ende Anna Peters echteluyden’.⁷¹ Op grond van de omschrijving mogen we aannemen dat Claes en Anna als pachters op Balland woonden. Op 11 februari 1687 liet dr. Franciscus Hanius als gevolmachtigde van ene juffrouw Cnoppers beslag leggen op de gerede (roerende) goederen van Luyt Rutgers, voor een schuld van 109 carolusguldens.⁷² Deze Rutgers was een pachter van Balland, want later in hetzelfde jaar, op 4 november, wordt vermeld, dat dr. Wolterus Meyer, gevolmachtigde van ‘juffrouw Aleyda en mr. Giliaen Pot’, pandinge had gedaan aan de gerede goederen van Luyt Rutgers wegens achterstallige pachtpenningen.⁷³ Aleyda en Giliaen waren de inmiddels meerderjarige kinderen en erfgenamen van Wolter Gerritsen Pott. Na opbadinge (de aankondiging of openlijke bekendmaking dat men tot de gerechtelijke verkoop zal overgaan) werd de panding toegewezen.

Maar Aleyda en Giliaen waren ook zelf in gebreke gebleven, want op 24 april 1688 deed dr. Franciscus Hanius, als gevolmachtigde van de familie Van

Groot Balland in 1938, zuidwestzijde. Foto's gemaakt door een rondreizend fotograaf. Ter beschikking gesteld door mevr. G. van der Linde-Oostendorp. Archief André Piederiet.

Suchtelen uit Deventer, aanpandinge en opbadinge wegens achterstallige rente (de 100 carolusguldens per jaar) uit de erven Groot en Klein Balland. Er werd beslag gelegd op de 'levendige haeve, gewas en andere gereet goet' van die erven. Dr. Hanius had vernomen, dat dr. Meyer goederen op Klein Balland gerichtelijk had laten verkopen en maakte ook aanspraak op de opbrengst hiervan.⁷⁴ Beide heren konden het niet eens worden en telkens werd de zaak weer uitgesteld.⁷⁵

Op 9 en 16 december 1689 kwam in het gericht 'Vaendrich Cristoffel Hooghstraten', gehuwd met juffrouw 'Aleyda Podt', voor hemzelf en als erfgenaam van 'Guilliaen Pod'. Hieruit valt op te maken, dat Aleyda inmiddels getrouwd was met de vaandrig en dat haar broer Kiliaen was overleden. Zij en haar man waren toen de enige eigenaren van Groot en Klein Balland. Op genoemde data probeerde Hooghstraten nog de dreigende panding af te wenden, maar dit bleef zonder resultaat.⁷⁶ Het volgende jaar, op 27 juni 1690, deed dr. Hanius panding aan alle roerende goederen van de pachters en gebruikers van de goederen Groot en Klein Balland en aan al het geld, de zaadpachten en gewassen die daarop staan. De beslaglegging werd gedaan wegens de achterstallige rente van 100 carolusguldens, met het verzoek deze

Holtsende (Bergweg 24) in de eerste helft van de 20ste eeuw, op een tekening van G.J. Kruishoop. Zie: *Kamper Almanak* 1948-1949, tegenover p.108.

panding door de onderschout te laten berichten aan de pachters van Groot en Klein Balland.⁷⁷ Op 11 juli 1690 liet dr. Hanius het beslag vastleggen voor het gericht. In de opgestelde akte wordt vermeld dat Groot en Klein Balland toebehoorden aan 'Luitenant Hooghstraeten en desselfs huysvrouwe'. Bij decreet van de schout werd de 'opbadinge geacordeerd en is de comparant q.q. aen de versochte panden geeijgent'.⁷⁸

Een bijzondere regeling

Het bijzondere van bovenstaande pandingen is dat beslag werd gelegd op de roerende goederen van de pachters, om hiermee de renteschuld van de eigenaren te voldoen. Nog vreemder is het, dat dit bijna ieder jaar tot en met 1701 herhaald wordt. Waarschijnlijk was hierover een afspraak gemaakt tussen eigenaren en pachters.⁷⁹ Bij één van die beslagleggingen, die van 29 oktober 1695, deed dr. Hanius panding aan Jan Dirricksen en gebruikers van Groot en Klein Balland, welke goederen toebehoorden aan 'vrouw Aleida Pott, weduwe en boedelhouter van wijlen de Heer Luitenant Christoffel Hoochstraeten'.

Laatstgenoemde bleek toen dus overleden.

Voor Aleida Pott, kleindochter van Kiliaen Wegewaert, moet 1695 een bewogen jaar zijn geweest. Want in het register van overledenen en begravenen van de Bovenkerk worden vermeld:

- 13 juli 1695, van luitenant Hoogstraeten een kind,
- 27 augustus 1695, van de weduwe van luitenant Hoogstraeten een kind,
- 31 oktober 1695, van de weduwe van luitenant Hoogstraeten een kind.⁸⁰

Binnen vier maanden overlijden dus Hoogstraeten zelf en drie kinderen uit het gezin. Hoogstraeten zelf moet blijkens bovenstaande vermeldingen overleden zijn tussen 13 juli en 27 augustus 1695. Luitenant Hoogstraeten zelf wordt niet vermeld in het register, wat betekent dat hij niet is begraven in de Bovenkerk. Het is mogelijk dat hij als officier van het Staatse leger is omgekomen in de Negenjarige Oorlog, die toen in de Zuidelijke Nederlanden tegen Frankrijk gevoerd werd.

Aleida Pott is in het volgende jaar al hertrouwd, wat blijkt uit de akten van 2 en 16 oktober 1696. Toen deed Dr. Hanius panding aan Jan Henricks en Jan Dircks, pachters van Groot en Klein Balland, welke goederen toebehoorden aan 'de E. dr. Kemenerus, getrouwd met Juffr. Aleida Pott'.⁸¹ (Kemenerus, meestal wordt geschreven Camenerus). Op 9 juli, 2 en 16 september 1698 gaat met dr. Camenerus als (mede)eigenaar de bijna jaarlijkse panding door de familie Van Suchtelen weer door. De laatste panding van de lange reeks vond plaats op 7 oktober 1701. Met Johan Camenerus, gevestigd als procureur, werd de rente weer betaald en kwamen de geldzaken in orde. In 1703 en 1704 wordt hij verschillende malen genoemd, als procureur optredend voor burgemeesters en gemeensluiden van Wilsum en als keurnoot in het gericht.⁸²

Eerder is de akte van 27 januari 1681 beschreven, waarin wordt vastgelegd dat de Kamper stadssecretaris Anthonij van Bentheim, als gevolmachtigde van de voogden van de toen nog minderjarige kinderen van Wolter Gerritsen Pott en Mechtelt Wegewaert, een rente van 100 carolusguldens, gaande uit Groot en Klein Balland, verkocht aan Johan van Suchtelen, burgemeester van Deventer. In de marge van deze akte werd 36 jaar later, op 17 september 1717, door de schout Johan Terwelberg aangetekend, dat in het gericht was gekomen Henrick Vestrinck, als gevolmachtigde van Vrouwe Vreda van Suchtelen, dochter van wijlen Johan van Suchtelen. Deze verklaarde van Johan Camenerus ontvangen te hebben 100 guldens rente en als aflossing het kapitaal van 2.000 guldens.⁸³ Na 36 jaar waren Groot en Klein Balland vrij van rentelast!

Het testament van Aleida Pott

In 1717 was Aleida Pott, die na het overlijden van luitenant Hoogstraeten in 1696 hertrouwd was met dr. Camenerus, al overleden. In het overlijdensregister van de Bovenkerk staat op 27 september 1704 als overleden vermeld 'procurator Camenerus soontien' en op 24 december 1715 'Johannus Camenerus vrouw'. Op 4 februari 1716 werd voor schepenen van Kampen, op verzoek van Joannes Camenerus, procurator juris, het testament van hem en zijn vrouw Aleida Pott geopend.⁸⁴ Uit dit testament blijkt, dat Aleida Pott uit haar eerste huwelijk (met de luitenant) nog een dochter had, Susanna van Hoochstraeten en uit haar tweede huwelijk ook een dochter, Anna Megteld Camenerus. Het testament was opgemaakt op 9 december 1715, dus kort voor het overlijden van Aleida Pott. Camenerus en Aleida benoemden elkaar tot erfgenaam. De dochters kregen hun legitieme portie. Aangaande Balland, het van Aleida afkomstige erfdeel, was bepaald dat na overlijden van Camenerus Klein Balland toekwam aan dochter Susanna van Hoochstraten en Groot Balland aan dochter Anna Megteld Camenerus. Als Susanna zonder nakomelingen zou komen te overlijden, dan verviel haar erfdeel ook aan Anna Megteld Camenerus. Dit laatste bleek later inderdaad het geval te zijn. Johannes Camenerus overleed in 1735, zoals in het register van de Bovenkerk wordt vermeld op 15 december van dat jaar. Anna Megteld Camenerus, die gehuwd was met ene ds. Schmidtmann, kwam toen in het bezit van Groot- en Klein Balland met alle bijbehorende landerijen. Een toevallige vermelding van hun woonplaats staat in een akte van 1741, die gaat over het huisje van Arent Gerrits en Reintien Jansen, 'staande aan de voedt van de Dijck bij het Balant op de gront van de Heer predikant Smitman tot Vendelo' (Venlo).⁸⁵ Ds. Schmidtmann had voor Balland stemrecht in de Binnenerfgenomen van IJsselmuiden. Ook staat zijn naam voor Balland op een contributielijst van het 'logien' of 'quartier' van IJsselmuiden.⁸⁶

Ook het volgende is vermeldenswaard. In 1748 werd een volkstelling gehouden. In het register van de volkstelling in IJsselmuiden, van 1 augustus 1748, staat vermeld: 'Aart op 't Balant met vrouw en verscheijden arme kinderen'. Totaal dertien personen. De elf arme kinderen waren waarschijnlijk pleegkinderen, die bij Aart en zijn vrouw waren ondergebracht.⁸⁷

Na het overlijden van Anna Megteld Camenerus erfde haar dochter, Johanna Aleida Megteld Schmidtmann, de goederen Groot- en Klein Balland. Deze Johanna trouwde met een majoor Smit. Toen zij in 1789 die goederen verkocht werd in een uitvoerige akte en een nog uitvoeriger volmacht daarbij, veel informatie gegeven.

Akte en volmacht van 1789

Uit de akte blijkt dat op 26 mei 1789 voor de schout verscheen de heer Peter van Dijk, oud-secretaris van de stad Grafhorst, met volmacht van vrouwe Johanna Aleida Megteld Schmidtmann, weduwe Smits, wonende te Leeuwarden. De volmacht was gepasseerd voor burgemeesters, schepenen en raden van de stad Leeuwarden op 4 mei 1789⁸⁸. Peter van Dijk verklaarde voor een welbetaalde som van penningen aan de secretaris van Grafhorst, aan de heer Roelof van der Woude en de eerbare Jan Jansen (Huijer) verkocht te hebben Groot- en Klein Balland met alle opstallen, landerijen, houtgewassen en verdere toebehoren. Alles volgens de overgelegde koopbrief van 3 oktober 1788. Behalve de normale lasten, zoals morgengelden en kerspellasten, had Groot Balland slechts een jaarlijkse 'uitgang' van 13 guldens en Klein Balland van 5 guldens voor de geestelijkheid van Kampen. De akte is getekend door schout R. Tulleken en P. van Dijk.

In de volmacht wordt vermeld, dat comparante Johanna A.M. Schmidtmann alle goederen van haar ouders heeft geërfd en dat die door haar buiten gemeenschap van goederen met wijlen haar man zijn bezeten. Die goederen bestonden uit Groot Balland in een 'heeren en een boerenhuys'⁸⁹ [...] met de stemgerechtigheid in de Binnenerfgenamen van IJsselmuiden en een vrije bank in de kerk te IJsselmuiden voor de bank van jonker Oldenhoff of nu derzelve erfgenamen; het Kleine Balland in een boerenhuis berg en weerde, met de bouwkamp daar annex'. Daarna wordt een opsomming gegeven van alle bij Groot- en Klein Balland behorende landerijen. Die bestreken ongeveer viervijfde deel van Den Uithoek met nog aangrenzende percelen onder de gemeente Grafhorst en nog twee slagen achter het Stuivezand, strekkende tot aan de Oudendijk. Genoemde heer P. van Dijk werd gemachtigd alle administratieve en financiële zaken met de rentmeester af te handelen. De volmacht is op 4 mei 1789 getekend door J.A.M. Schmidtmann, weduwe Smits. Evenals haar moeder met ds. Schmidtmann, woonde ook Johanna A.M. ver buiten IJsselmuiden. In 1785 verhuisde zij, waarschijnlijk met haar man majoor Smit, van 's-Hertogenbosch naar Leeuwarden.⁹⁰ Majoor Smit werd bij de Binnenerfgenamen in 1780 nog gekozen als 'kerkmeester' voor de periode 1802-1804. Hij was echter al voor 1789 overleden.⁹¹ Johanna A.M. Schmidtmann vertrok na de verkoop van Balland naar Den Briel.⁹² Kort daarna is zij op 1 oktober 1789 te Hellevoetsluis overleden.⁹³

De vrouwelijke lijn

Cornelis van Keppel Fox kon het erf van Ballen met alle andere aankopen maar vijf jaar in zijn bezit houden. Daarna bleef het 150 jaar in handen van Kiliaen Wegewaert en zijn nazaten (1639-1789). Opmerkelijk is, dat het goed steeds overerfde in vrouwelijke lijn. Terwijl er soms meerdere kinderen waren, was er altijd maar één dochter die overbleef om het goed te erven. Daardoor bleef het ook gedurende 150 jaar onverdeeld.

Uitgaande van Kiliaen Wegewaert ging die overerving als volgt:

- dochter Mechtelt Wegewaert x Wolter Gerritsen Pott
- kleindochter Aleijda Pott x 1. Christoffel Hooghstraeten
x 2. Johannes Camenerus
- achterkleindochter Anna Megteld Camenerus x ds. Schmidtman
- achter achterkleindochter Johanna Aleida Megteld Schmidtman x majoor Smit.

Naar buiten toe traden de mannen als eigenaren op, maar in feite waren het de vrouwen die het belangrijke onroerend goed in hun bezit hadden. Ds. Schmidtman en majoor Smit, die ver buiten IJsselmuiden woonden, lieten zich bij de Binnenerfgenamen van IJsselmuiden, waartoe zij behoorden, meestal vertegenwoordigen door de secretaris van Grafhorst, terwijl een rentmeester het goed beheerde. Pas bij Johanna A. M. Schmidtman wordt in de akte vermeld, dat zij de goederen buiten gemeenschap bezat.

Moerman legde geen verband tussen 'Ballens goederen' en 'Baland aan de Plas'.⁹⁴ Ook het verband tussen bijvoorbeeld Schmidtman en Wegewaert was tot nu toe niet bekend. Dit kwam door bovengenoemde opvolging in vrouwelijke lijn. De steeds terugkerende voornamen Megteld, Aleida en Anna of Johanna zetten schrijver dezes op het goede spoor.

Jan Jansen Huijer en Roelof van der Woude

Door hun aankoop van Groot- en Klein Balland in 1789 werden Jan Jansen Huijer en Roelof van der Woude ieder voor de helft eigenaar van de erven en de bijbehorende landerijen.

Huijer was landbouwer en bezat twee naast elkaar gelegen boerderijen aan de Oosterholtseweg ('Schoonzicht').⁹⁵ Roelof van der Woude was bij de aankoop secretaris en later burgemeester van Grafhorst. Samen bezaten zij ook nog de ondergrond van een boerderijtje aan de Plasweg, 'de Huije', met de

daar achter liggende elf percelen grond tot aan de Oudendijk. Huijer en Van der Woude waren voor IJsselmuiden begrippen grootgrondbezitters. Huijer bezat nog 29 percelen in Oosterholt, IJsselmuiden en Grafhorst. Van der Woude bezat nog zestien percelen onder Grafhorst.⁹⁶ Veel van die percelen werden door pachters gebruikt. In een akte van 17 augustus 1795 stellen Roelof van der Woude en zijn vrouw Aaltjen Velthuijs hun helft van Groot- en Klein Balland als onderpand voor de afdracht van morgengelden en andere penningen. Voor de inning daarvan was Van der Woude door het bestuur van de polder Mastenbroek aangesteld.⁹⁷ Na het overlijden van Roelof van der Woude in 1812 kwam zijn aandeel in bezit van zijn zoons Reint en Arend. Reint van der Woude volgde zijn vader op als burgemeester van Grafhorst; hij overleed in 1835.⁹⁸ Zijn dochter Engeltje was zijn erfgenaam.

Jan Jansen Huijer overleed in zijn huis aan de Oosterholtseweg op 27 december 1847, oud 94 jaar. Zijn vrouw, Berendje Avink, was zijn enige erfgenaam. Zij overleed op 19 februari 1851, oud 85 jaar.⁹⁹ Haar erfgenamen waren Jan Avink van der Vegt, Hendrikje van der Vegt en Berendje van der Vegt, kinderen van Hendrikje Avink, de overleden zuster van Berendje Avink, en haar echtgenoot Oosten van der Vegt. Ook waren nog erfgenaam Reinier van Nunspeet en Hendrikje van Nunspeet, van welke laatsten een eventuele familierelatie niet bekend is.¹⁰⁰

Verdeling van de goederen in 1851

Na het overlijden van Berendje Avink wilden de erfgenamen de goederen, die Jan Jansen Huijer en Roelof van der Woude gezamenlijk bezeten hadden, verdelen. Op 5 augustus 1851 verschenen voor notaris mr. F.L. Rambonnet te Kampen de eerder genoemde erfgenamen van Berendje Avink en als erfgenamen van Roelof van der Woude zijn zoon Arend en kleindochter Engeltje. In de zeer uitvoerige notariële akte worden alle huizen en landerijen beschreven met de taxatiewaarde. De totale waarde was 18.280 gulden, met daarbij nog 5.200 gulden aan contant geld van pachtopbrengsten.¹⁰¹

De vijf erfgenamen van Berendje Avink kregen ieder een vijfde deel van de helft, de twee erfgenamen Van der Woude kregen ieder het eentweede deel van de helft. Tot ieders tevredenheid werden de goederen verdeeld, met zonodig bijbetalen of ontvangen van contanten. De puzzel werd door notaris Rambonnet bekwaam opgelost. Genoemd worden elf percelen onroerend goed, beginnend met:

- perceel 1. Een boerenwoning met schuur, hooiberg en bouwgrond, sectie B 52a, 53 en 54, bemeijerd door Roelof Rotman.

- perceel 2. Een boerenwoning met hooiberg en bouwgrond, bemeeijerd door Klaas van de Belt en een boerenwoning met bouwgrond, bemeeijerd door Dirk Doorn, met enige tuin- of bouwgrond, genaamd 'de hof voor de Kiekentoom', sectie B 36, 36a, 35 en 37.

Opmerkelijk is, dat de namen Groot Balland en Klein Balland niet worden gebruikt en ook daarna geheel in het vergeetboek raken.

Bij de verdeling kwam perceel 1 in het bezit van Arend van der Woude. Dit is Klein Balland. Daarbij hoorden nog zeven kadastrale percelen grond. Perceel 2 kwam in het bezit van Jan Avink, Hendrikje en Berendje van der Vegt. Dit is Groot Balland, bestaande uit de twee boerenwoningen, nu Bergweg 24 en 28. Daarbij hoorden nog elf kadastrale percelen grond. De resterende percelen grond kwamen in het bezit van de overige erfgenamen.

Klein Balland

Zoals eerder vermeld werd de boerderij Klein Balland vóór 1681 gebouwd. Bij de verdeling van goederen in 1851 werd Arend van der Woude eigenaar en in 1899 kwam de boerderij in het bezit van de Verenigde Gasthuizen te Kampen.¹⁰²

In 1953 wordt de 'veehouderswoning aan de Grafhorsterweg' voor 6.060,60 gulden verkocht aan de veehouder Mannes Pol.¹⁰³ Na diens overlijden wordt de boerderij door zijn erfgenamen verkocht aan de winkelketen Edah en in 1978 afgebroken voor de aanleg van een parkeerplaats voor de supermarkt.

De familie Van der Vegt en de cholera-epidemie van 1859

In 1851 kwamen de twee 'boerenwoningen' aan de Bergweg, voordien bekend onder de naam Groot Balland, dus in het bezit van Jan Avink van der Vegt en zijn twee ongehuwde zusters Hendrikje en Berendje. Jan Avink was bleker van beroep. Hij was getrouwd met Jantje Lindeboom met wie hij elf kinderen kreeg. Het gezin woonde in IJsselmuiden in het huis bij de wasse-rij-blekerij aan het begin van de weg die nu Blekerijweg heet. Ook Hendrikje en Berendje woonden daarbij in. Jan Avink erfde het bedrijf van zijn ouders Oosten van der Vegt en Hendrikje Avink. Op het minuutplan van het kadaster, sectie IJsselmuiden B4, staat het complex aangeduid als 'le Wastobbe'.¹⁰⁴ Het was een welgestelde familie, die behalve 'de Wastobbe' en de twee 'boerenwoningen' aan de Bergweg nog veel meer onroerend goed bezat, mede

De voorzijde van Klein Balland kort voor de afbraak, zomer 1978. Op de achtergrond is Groot Balland te zien. Foto André Piederiet.

De achterzijde van Klein Balland, zomer 1978. Opmerkelijk is het dubbele bovenlicht van de deur. Foto André Piederiet.

afkomstig uit de erfenis van Jan Jansen Huijer. Twee zoons van Jan Avink en Jantje, Oosten en Jan Heujer van der Vegt waren in 1858 meerderjarig en hadden ieder hun eigen bedrijf; Oosten was bleker en Jan Heujer landbouwer. Door de cholera-epidemie in de winter van 1859 werd ook de familie Van der Vegt zwaar getroffen. Binnen tien weken overleden vijf leden van de familie.¹⁰⁵ Als eerste overleed moeder Jantje Lindeboom op 26 december 1858, oud 49 jaar. Op 4 februari 1859 overleed Jan Avinks zuster Hendrikje, oud 55 jaar. Op 22 februari overleed de dochter Hendrikje Avink, oud 22 jaar. Op 4 maart overleed de zoon Berend Jan, oud 14 jaar. Ten slotte overleed op 5 maart ook vader Jan Avink, oud 54 jaar.¹⁰⁶ In het huis aan de Blekerijweg

bleven toen over de zeven minderjarige kinderen: Hendrik Meijer, Willem, Berendje Avink, Willempje, Frank, Steven en Jacob van der Vegt en hun tante Berendje van der Vegt. Op 31 maart 1859 kwam in bovengenoemd huis de notaris mr. F.L. Rambonnet, voor een inventarisatie en taxatie van alle bezittingen die door de overledenen waren nagelaten.¹⁰⁷ Als comparanten waren aanwezig: 1. Willem Kanis, landeigenaar, wonende te Grafhorst. Die werd op 7 februari 1859, vijf weken voor het overlijden van Jan Avink, door deze in zijn testament benoemd als executeur van zijn nalatenschap en als voogd over zijn minderjarige kinderen; 2. Oosten van der Vegt, meerderjarige zoon en toezienend voogd over de minderjarige kinderen; 3. Jan Heuyer van der Vegt, meerderjarige zoon; 4. Berendje van der Vegt, zuster en mede-eigenaar. Na een tweede zittingsdag op 20 april 1859 werd de waarde van de inventaris, onroerende goederen en vorderingen vastgesteld op 51.196,01 gulden en het bedrag van de schulden op 3.071,59 gulden.

De veiling van 1867

In 1867 besloot de familie Van der Vegt over te gaan tot de verkoop van alle onroerende goederen. Van de familie waren toen nog in leven vier meerderjarige en vier minderjarige kinderen, en hun tante Berendje.

De veiling werd gehouden op 16 oktober 1867 ten overstaan van notaris J.B. van der Dussen, ten huize van de logementhouder Porthoine in de Dom van Keulen te Kampen'.¹⁰⁸ In totaal werden zeventien percelen onroerend goed in veiling gebracht. Vier ervan werden gekocht door kinderen van Jan Avink, waaronder de boerderij aan de Oosterholtseweg door Jan Heuyer van der Vegt. De wasserij-blekerij werd gekocht door Willem van der Vegt. De overige percelen van de veiling kwamen in andere handen.

Groot Balland was gesplitst in twee percelen, te weten het Negende perceel: een 'boerenerfje' bestaande uit huis en hofgrond aan De Plas, kadastraal nummer B 36, met de westelijke helft van de nummers B 37 en B 35. Dit is nu Bergweg 24. Het werd gekocht door Peter Huisman, mattenkoper te Kampen, voor 1.603 gulden en het Tiende perceel: een 'boerenerfje' bestaande uit huis en hofgrond, mede aan De Plas, kadastraal nummer B 36a, met de oostelijke helft van de nummers B 37 en B 35. Dit is nu Bergweg 28. Het werd gekocht door Hendrikus Zonnenberg, landman te Ijsselmuiden, voor 2.063 gulden.

Groot Balland¹⁰⁹

Bij de veiling van 1867 kocht Hendrikus Zonnenberg de boerderij Bergweg 28, die tegenwoordig weer de naam Groot Balland draagt. Hij heeft in de stal

De voorgevel van Groot Balland, 27 november 2011. Foto Peter de Haan.

in het achterhuis nog rundvee gehouden. Omstreeks 1910 erfde zijn dochter Anna de boerderij. Anna Zonnenberg was gehuwd met Jannes Oostendorp. In die tijd was het voornamelijk een tuinbouwbedrijf.¹¹⁰ Het achterhuis was sinds die tijd in twee delen verhuurd voor bewoning. In 1941 werd het bedrijf voortgezet door Egbert van der Linde, die gehuwd was met Grietje Oostendorp, dochter van Jannes (ook hier weer de vrouwelijke lijn!). Naast de tuinderij werd vanaf 1961 ook weer rundvee gehouden, waarvoor bij de tuinderij een stal werd gebouwd. Na het overlijden van Egbert van der Linde in 1972 werd de boerderij in 1976 door mevrouw Van der Linde-Oostendorp verkocht aan de familie André F.A. Piederiet. De gehele boerderij werd daarna gerenoveerd tot woonhuis.

Holtsende

De boerderij Bergweg 24 werd bij de veiling van 1867 gekocht door Peter Huisman, mattenkoper te Kampen, die overal verspreid in IJsselmuiden veel onroerend goed in bezit had. Dat werd geërfd door zijn zoon Willem Huisman, eveneens mattenkoper. De boerderij werd in die tijd aan verschillende tuinders verpacht. In 1923 werd de boerderij verkocht aan de Vereniging

Het tegenwoordige Houtsende met de nieuwe zijvleugel in 2011. Foto Frans van de Wetering.

van Vrijzinnige Hervormden in Kampen. De laatste pachter, tot 1964, was de familie Bottenberg.¹¹¹

Langs de Bergweg waren tot de jaren zeventig van de vorige eeuw meerdere tuinbouwbedrijven. Verder was het grootste deel van de achterliggende Uithoek in gebruik als weiland. In 1978 begon de gemeente IJsselmuiden met de aanleg van de sportvelden, die nu de gehele oppervlakte van de Uithoek beslaan.¹¹²

Egbert van der Linde, tuinder en veehouder van Bergweg 28, kocht in 1964 nummer 24 er bij. Het hele huis werd daarna als varkensstal gebruikt. Zoals hiervoor vermeld, is Egbert van der Linde in 1972 overleden en werd zijn bedrijf opgeheven. In 1973 verkocht mevrouw Van der Linde-Oostendorp de boerderij Bergweg 24 aan de familie Wim C. Timmerman. Nadat de 'varkensstal' grondig was gereinigd werd deze gerenoveerd tot woonhuis.

In 2009 werd deze woonboerderij gekocht door de familie Frans C. van de Wetering. Het huis werd inwendig geheel verbouwd en aan de achterzijde werd een zijvleugel gebouwd. De oude naam Houtsende werd in ere hersteld. Hiermee komt, althans voorlopig, een einde aan bijna 600 jaar geschiedenis van een oud IJsselmuider goed.

De bouwhistorie. Een bijzonder gebint.

De boerderij Bergweg 24 staat vrijwel zeker op de plaats van het oorspronkelijke Holtsende. Dit valt af te leiden uit de belendingen die in de oudste archiefstukken worden vermeld. Verder is er in de archieven geen enkele aanwijzing voor het tegendeel te vinden. Ook is het huis iets hoger gelegen op een oude rivierduintop en heeft daardoor een stevige ondergrond. Rondom het huis zijn in de bodem geen sporen gevonden, die zouden kunnen duiden op een vroegere, grotere bebouwing.

In de eerder genoemde akte van 1789 worden voor Groot Balland genoemd een 'heeren en een boerenhuys'. Dit duidt er op, dat het huis Bergweg 28 er in de loop van de 18de eeuw is bijgebouwd. Waarom het een herenhuis genoemd wordt is niet duidelijk. Behalve de eerder genoemde Aart (met de 'arme kinderen') zijn er uit de 18de eeuw geen namen van pachters of andere bewoners bekend.

In de loop der tijden zijn aan beide boerderijen veel veranderingen aangebracht. Bergweg 24, met een oppervlakte van 14 x 10 meter, is oorspronkelijk gebouwd als driebeukig hallehuis, dus met aan beide zijden een lage zijmuur. Bergweg 28 met een oorspronkelijke oppervlakte van 14.5 x 9 meter, is gebouwd als tweebeukig hallehuis, met één hoge en één lage zijmuur. Beide huizen hadden voorin een woongedeelte en daarachter een stal. Bij Bergweg 28 is in de lage zijmuur nog een mestluik aanwezig, bij nummer 24 zijn twee mestluiken bij een eerdere renovatie verdwenen. Bij nummer 28 is omstreeks 1870 een zijvleugel aangebouwd, terwijl de voorgevel dateert van 1910.¹¹³

Eén van de bijzondere korbelen met de in- en uitbuikende vorm in de boerderij Bergweg 24. Foto Chris Kolman.

Detailopname van het ojiefprofiel bij de aansluiting met de dekbalk. Foto Chris Kolman.

Gebint in de boerderij Bergweg 28. Onderaan de foto is in de gebintstijl een keep met toognagelgat te zien. Foto Chris Kolman.

In september 2009, tijdens de laatste renovatie van Bergweg 24, heeft onze oud-stadgenoot, dr. ing. Ch.J. Kolman van het Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis, beide huizen van Groot Balland bezocht en daarbij speciaal aandacht besteed aan de in de huizen nog aanwezige restanten van gebinten. Uit het verslag van de heer Kolman over Bergweg 24 het volgende: het oude buitenmetselwerk lijkt 18de-eeuws, maar kan ook 17de-eeuws zijn. De oude balken van de twee resterende gebinten zijn uitgevoerd in eiken. In de gebintstijlen ontbreken kepen voor de schoren naar de gebintplaat. Bijzonder is de in- en uitbuikende vorm van de onderzijde van de korbelen en het ojiefprofiel net onder de aansluiting met de dekbalk (zie foto's). De boerderijdeskundige van bovengenoemd bureau, ir. André Viersen, acht een datering van het gebint in de late 17de eeuw wel mogelijk, maar sluit datering in de 18de eeuw niet uit. Ook bestaat de mogelijkheid, dat het gebint stamt uit een tijd dat de boerderij nog houten buitenwanden had, die later door stenen muren zijn vervangen. De korbelen met ojiefprofielen zijn bijzonder. De heer Viersen heeft dit slechts een paar keer eerder gezien. Zijn aanbeveling was, er zo zorgvuldig mogelijk mee om te gaan en ze bij de renovatie in situ te behouden. Dit is ook gebeurd.¹¹⁴

Het gebintrestant in de boerderij Bergweg 28 is uitgevoerd in grenenhout. In het bewaarde deel van de gebintstijl zijn kepen met toognagelgat voor de vroegere schoren naar de gebintplaat behouden (zie foto). Dit gebint is lange tijd geheel ingemetseld geweest in een tussenmuur en kwam bij de renovatie, tot verrassing van schrijver dezes, bij het doorbreken van die muur tevoorschijn. De dekbalk loopt in de muur nog 6 meter door, tot in de tegenoverliggende buitenmuur.

De geschiedenis van Holtsende-Balland in jaartallen

- 1427, 1468, 1470 vermeldingen van land van Johan en Gosen van Holtsende achter de Grafhorsterberg.
- 1475, 1484, 1495 vermeldingen van het erf Holtsende.
- 1568 de erfgenamen van Arent van Holtsende verkopen het Holtsende goed aan dr. Johan Golt en zijn vrouw Armgart Voorne.
- 1571 Armgart Voorne verkoopt het Holtsender goed aan Dirrick van Ballen.
- 1595 verkoop bij executie van Ballens goederen aan Claes van Haeven en Marten Pael.
- 1596 Marten Pael Karstensz. schenkt zijn vierde deel daarvan aan Johan then Napel.
- 1615 Johan then Napel verkoopt (een deel van) het 'Olzender guet' aan jonker Henrick van Twickeloe.
- 1628 de erfgenamen van Johan then Napel verkopen het (gehele) 'Olzender guet' aan de erfgenamen van jonker Henrick van Twickeloe.
- 1632 de erfgenamen van jonker Henrick van Twickeloe verkopen het goed aan Cornelis van Keppel Fox.
- 1639 Cornelis van Keppel Fox verkoopt 'dat goedt genaempt Ballen' aan Kiliaen Wegewaert.
- 1640-1789 het goed, vanaf ongeveer 1680 genoemd Balland, in bezit van de vrouwelijke erfgenamen/nazaten van Kiliaen Wegewaert.
- 1789 Johanna A.M. Schmidtman, achter achterkleindochter van Kiliaen Wegewaert, verkoopt Groot en Klein Balland aan Jan Jansen Huijer en Roelof van der Woude.
- 1851 verdeling van de goederen. Groot Balland voor de familie Van der Vegt, erfgenamen van J.J. Huijer, en Klein Balland voor de erfgenamen Van der Woude.

- 1859 cholera-epidemie treft familie Van der Vegt.
- 1867 veiling van goederen van familie Van der Vegt. De twee 'boerenerfjes' (Groot Balland) komen in bezit van Peter Huisman en erfgenamen, en van Hendrikus Zonnenberg en erfgenamen.
- 1867-1972 Groot- en Klein Balland bij verschillende eigenaars en pachters in agrarisch gebruik.
- 1973 Holtsende gerenoveerd tot woonboerderij.
- 1976 Groot Balland gerenoveerd tot woonboerderij.
- 1978 Klein Balland afgebroken.

Met dank aan: het Stadsarchief Kampen, het voormalig Rijksarchief van Overijssel te Zwolle en het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle. Mijn altijd bereidwillige vraagbaak Kees Schilder en Peter Bakker voor het doorlezen van de tekst en hun opmerkingen daarbij.

Noten

In de noten gebruikte afkortingen:

SK: Stadsarchief Kampen

RAK: Rechterlijk Archief Kampen

RAIJ: Rechterlijk Archief IJsselmuiden

HCO: Historisch Centrum Overijssel

1. Tussen 1810 en 1813 werd het Franse kadastrale systeem in ons land ingevoerd en ontstonden de eerste kadastrale kaarten, de minuutplannen. In 1832 werd in het Koninkrijk der Nederlanden het landelijk Kadaster ingesteld.
2. Dit resulteerde in eerste instantie in een nog niet geheel volledig overzicht, waarover door mij op verzoek van de Vrienden van het Kamper Museum in maart 1982 een lezing werd gehouden. Om de geschiedenis volledig te maken, moest nog veel onderzoek gedaan worden, waartoe lange tijd de gelegenheid heeft ontbroken, maar nu zijn alle open plekken ingevuld.
3. 1308: SK, inv. nr. 331; 1602. In de *Kamper Almanak* van 1994 heeft Kees Schilder, in zijn artikel 'Het Kamper geslacht Van Holtsende', de familie uitvoerig besproken. Daarbij heeft hij, puttend uit de historische bronnen, een genealogie samengesteld met veel bijzonderheden over de leden van deze familie.
4. SK, inv. nr. A155 (armenkamer), vermeld in J. Don, *De archieven der gemeente Kampen; Deel II* (Kampen 1966) nr. R190 (regesten). (Verder Don I, II of III).
5. K. Schilder, 'Het Kamper geslacht Van Holtsende' (verder 'Holtsende'), *Kamper Almanak* (1994) 122, schema 2 bovenaan.

6. SK, inv. nr. KK273 (kerken en kloosters), Don II, R472.
7. SK, inv. nr. A166, Don II, R498.
8. K. Schilder, 'Holtsende', 122, schema 2.
9. Ibidem, 117, en RAK, inv. nr. 75, fol. 25.
10. Ibidem, 117, en RAK, inv. nr. 76, fol. 91 en 238.
11. W. van de Pas en F. D. Zeiler, 'De vorming van een polder', in: Freek Pereboom, Jeroen Kummer, Harry Stalknecht (red.), *Omarmd door IJssel en Zwartewater. Zeven eeuwen Mastenbroek* (Kampen 1995) 60.
12. K. Schilder, 'Holtsende', 122, 131, 132.
13. Peter Bakker, 'Van de nood een deugd maken', *Kamper Almanak* (2011) 41-76.
14. Ibidem, 55-59. Gezworen gemeente: 48 vooraanstaande burgers die schepenen en raden mochten kiezen.
15. K. Schilder, 'Holtsende', 131-132.
16. Rechterlijk Archief IJsselmuiden, inv. nr. 1 (3241), 2 augustus 1560. Het rechterlijk archief van het Schoutambt IJsselmuiden (verder RAIJ), bevindt zich tegenwoordig in het SK. Voorheen was het ondergebracht in het voormalige Rijksarchief van Overijssel te Zwolle. De oude inventarisnummers die nog op de registers en in vroegere publicaties staan, worden tussen haakjes vermeld.
17. K. Schilder, 'Holtsende', 132.
18. Deze vondst werd vermeld in het *Kamper Nieuwsblad* en *Het Nieuws voor Kampen* van 15 september 1951. Op deze vondst en het krantenartikel attendeerde mij de heer J.H. van Lente te IJsselmuiden, die een en ander ook heeft vermeld in het door hem geschreven *Gods werk gaat door. Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente te IJsselmuiden en Grafhorst* (concept). Ook vond ik dit gegeven in aantekeningen, die mijn vrouw omstreeks 1980 maakte.
19. Bij de verkoop van goederen werd dit altijd zo verklaard, maar de koopsom werd niet vermeld.
20. Zie K. Schilder, 'Holtsende', 122.
21. RAIJ, inv. nr. 1 (3241), 26 april 1571, fol. 262.
22. De schout schrijft in zijn akte abusievelijk 'Holtsende'. Dit moet immers zijn 'Voorne'. De echtgenote van Johan Golt was Armgart Voorne. Zij was een dochter van Johan Voorne en Mette van Holtsende, een zuster van Arent de tollenaar. Armgart was dus een nicht van de overleden Arent. (Zie Schilder, 'Holtsende', 122). Door deze akte van de schout misleid, noemen H.J. Moerman in zijn artikel 'Plaatsnamen rondom Kampen', *Nomina geographica Neerlandica XIV* (1954) 26-30 en J.A. Paasman, *Aan de monding van de IJssel. Een historische schets van de gemeenten Grafhorst, Kamperveen, Wilsum, IJsselmuiden, Zalk en Veecaten* ([IJsselmuiden 1995?]) 30, ook Armgart van Holtsende als vrouw van Johan Golt. Moerman en Paasman noemen beide het goed 'thoe Holtzende bij den Ord', maar in de akten van 1568 en 1571 komt deze naam niet voor. Daarin staat: het goed 'an den Sandbarch, ghenoeemt Holtzen-

- de'. De door Moerman vermelde naam 'Ballengoed' komt niet in de protocollen van het schoutambt voor, wel bijvoorbeeld 'Ballens guederen'. Ook noemt hij verder 'Baland aan de Plas', maar legt geen verband met Ballens goederen of Holtsende.
23. RAIJ, inv. nr. 1, (3241), 11 februari 1577. De koper van de rente is niet vermeld, maar de rente van 3 goudguldens komt later nog ter sprake.
 24. SK, oud-archief, inv. nr. 337; Don I. Burgercedule: lijst van inwoners.
 25. SK, oud-archief, inv. nr. 1331, fol. 39v en inv.nr. 1332, fol. 74r.
 26. C.N. Fehrmann, 'Het verdwenen burgerboek van Kampen over de periode 1469-1560', *Kamper Almanak* (1961-1962) 266.
 27. K. Schilder, *Van Raad tot Municipaliteit. Deel 1: Geschiedenis van het bestuur van de stad Kampen tot 1808* ([Kampen] 1985) 76-77. (verder Raad I) en R.J. Kolman, 'Traditie, trouw en tolerantie; II', *Kamper Almanak* (1995) 200-201.
 28. K. Schilder, *Bronnen aangaande de families Pael, Van Ballen*, (Ten Napel, 2010). Aanwezig in Stadsarchief Kampen.
 29. RAIJ, inv. nr. 3 (3242), fol. 80. In de Middeleeuwen werden bij Ijsselmuiden en Grafhorst veel elzenhagen geplant. De elzenstammetjes werden gebruikt als onderlaag voor funderingen. Bij opgravingen in Kampen worden de stammetjes veelvuldig in meerdere op elkaar gelegen lagen als basis van funderingen aangetroffen.
 30. Rentebrief in SK, inv. nr. A839; Don II, R1846. Ook vermeld in RAIJ, inv. nr. 3 (3242), fol. 80v.
 31. RAIJ, inv. nr. 3 (3242), fol. 81.
 32. Ibidem, fol. 81.
 33. Er werd drie maal arrest of beslag gedaan. Na het derde beslag kon bij 'pandinge' het pand worden opgeëist.
 34. Het betreft hier de rente van 37 goudguldens, oorspronkelijk van dr. Harman Croeser, die dan in het bezit is van zijn verwante familie Coelwagen in Harderwijk.
 35. RAIJ, inv. nr. 3 (3242), beslagen van 8, 13 en 22 november op fol. 81v en 82. Een volledig afschrift van de 'Weete' staat op fol. 90 en 90v.
 36. RAIJ, inv. nr. 3 (3242), fol. 83v.
 37. Zij zijn de vier erfgenamen van Karsten Pael de Oude, van wie zij de obligatie van Ballen erfdn.
 38. RAIJ, inv. nr. 3 (3242), fol. 83v, 84 en 85v.
 39. Ibidem, fol. 87.
 40. Ibidem, fol. 88v, 89 en 89v.
 41. Beterschap: de waarde van het goed, verminderd met alle aan de koop verbonden lasten; raet ende onraet: lusten en lasten; onraet was ook de verplichting tot onderhouden van dijken of wegen.
 42. Claes van Haeve en Marten Pael hadden het goed 'met recht verwonnen' op de volgende voorwaarden:

Uit het goed ging voor de overige schuldeisers die zich gemeld hebben:

- 37 goudgulden per jaar voor de familie Coelwagen,
- zevenenhalve goudgulden per jaar voor Johan van Dulcken,
- drie goudgulden per jaar voor joffer Stijne van Cleeve,
- twee goudgulden en vijf en eenvierde stuiver achterstallig morgengeld voor Ditmar Greeve,
- vierenhalve goudgulden van terug te betalen leningen.

Verder mag Jacob Janssen de door hem gepote twijgwaart tot 1606 huren voor 11 goudgulden per jaar en Tymen Willemssoen mag bouw- en weiland blijven huren tot 1599, voor per jaar 20 goudgulden en een vette gans.

De totale lasten, waaronder de hoofdsommen van opliggende renten, bedroegen voor de kopers 909 goudgulden, behalve 8 goudgulden gerichtskosten en 'montkosten die op deese vercopinge gedaen sullen worden'.

43. RAIJ, inv. nr. 4 (3243), fol. 106v.
44. E.G. van Vliet, 'Het gebruik van paarden in zeventiende-eeuws Kampen', *Kamper Almanak* (1992) 210-212.
45. HCO, Statenarchief, inv. nr. 2455, Belastingregister 1601, 201.
46. K. Schilder, 'Johan Pael om de religie uit Kampen gevlucht en de processen om zijn nalatenschap', *Kamper Almanak* (2015) 90.
47. RAIJ, inv. nr. 6 (3245), fol. 33v.
48. Ibidem, fol. 172v.
49. RAIJ, inv. nr. 7 (3246), fol. 65. Die erfgenamen waren Thomas de Bonthé en Hendrik van Rijn, getrouwd met dochters van Johans zusters Heike en Margaretha.
50. Ibidem, fol. 218v.
51. RAK, inv. nr. 3, fol. 9, 22 en 23; Kees Schilder, Bronnen families Pael, Van Ballen, Ten Napel, 2010. Zie ook Schilder, 'Johan Pael', 94-96.
52. RAIJ, inv. nr. 8 (3247), fol. 10v.
53. K. Schilder, *Van raad tot municipaliteit. Deel 2a: Alfabetische naamlijst 1286-1808 A t/m K*. ([Kampen] 1985) 165.
54. Ibidem, fol. 11, 11v en 12.
55. Ibidem.
56. Deze bijzondere naam is ontleend aan het Oude Testament, Spreuken 28: 24, Statenvertaling: 'Die zijnen vader of zijne moeder berooft, en zegt: Het is geen overtreding, die is des verdervenden mans gezel'. De naam 'het Verderf' is in Ijsselmuiden nog steeds bekend voor de plaats aan de Grafhorsterweg tussen de supermarkt Lidl en het Stuivezand.
57. RAIJ, inv. nr. 8 (3247), fol. 11, 11 ven 12. De akte van de verkoop van de Rijsenberch, van dezelfde datum, volgt op de voorgaande.
58. RAIJ, inv. nr. 10 (3273), fol. 43.

59. Ibidem, fol. 47.
60. Ibidem, fol. 48.
61. RAIJ, inv. nr. 9 (3248), portefeuille met losse stukken. Het woord hypotheek was toen al wel bekend, maar werd zelden gebruikt. Door een afgescheurde hoek van het protocol kon wat op de plaats van de stippeltjes stond niet gelezen worden.
62. RAIJ, inv. nr. 10 (3273), 147-148.
63. C.N. Fehrmann, 'Het klokgietersbedrijf te Kampen', *Kamper Almanak* (1953-1954) 193.
64. Ibidem, 207.
65. Ibidem, 208-209.
66. RAIJ, inv. nr. 8 (3247) fol. 59.
67. C.N. Fehrmann, 'Het klokgietersbedrijf', 209.
68. RAIJ, inv. nr. 12 (3275), 197-199. De akte is een afschrift van de rentebrief, die getekend was door de schout Johan de Baecke en de keurnoten (bijzitters van de rechter) Herman de Baecke en Gerrit Gerritsen Anstoet. De akte wordt gevolgd door een kopie van de volmacht, afgegeven door burgemeesters, schepenen en raden van Deventer
69. SK, topografisch historische atlas, inv. nr. K.000872; Jan Muller, 'Caerte van de vrijheyt der stad Campen'.
70. RAIJ, inv. nr. 12 (3275) 214-217.
71. Ibidem, 173.
72. RAIJ, inv. nr. 33 (3249) niet gefolieerd, 11 februari 1687.
73. Ibidem, 4 november 1687.
74. RAIJ, inv. nr. 33 (3249) niet gefolieerd, 24 april 1688.
75. Ibidem, vermeldingen hiervan op 19 oktober 1688 en 4 januari, 1 februari en 22 februari 1689.
76. Ibidem, niet gefolieerd, 9 en 16 december 1689.
77. Ibidem, 27 juni 1690.
78. Ibidem, 11 juli 1690. q.q.: qualitate qua, ambtshalve.
79. Van de akten volgen nu alleen de data en eventuele bijzonderheden. Ook worden hierin verschillende namen van pachters (bewoners) genoemd.
 - 16 oktober 1691. Dr. Hanius doet panding aan de roerende goederen van de pachters Jan Hendricks en Jan Dirricksen: Ibidem, 16 oktober 1691.
 - 24 oktober en 7 november 1692. Dr. Hanius doet panding aan de roerende goederen van Jan Hendricksen, Jan Crap en Ferdinand Hapcou: Ibidem, 24 oktober en 7 november 1692.
 - 6 oktober 1693. Dr. Hanius, doet panding aan de pachters Jan Henrix en Jan Dirx: Ibidem, 6 oktober 1693.
 - 29 oktober 1695. Dr. Hanius doet panding aan Jan Dirricksen en gebruikers van Groot- en Klein Balland, welke goederen toebehoren aan 'vrouw Aleida Pott, weduwe en boedelhouter van wijlen de Heer Luitenant Christoffel Hoochstraeten': RAIJ, inv. nr. 34 (3250) niet

- gefolieerd, 29 oktober 1693.
- 2 en 16 oktober 1696. Dr. Hanius doet panding aan Jan Henricks en Jan Dircks, pachters van Groot en Klein Balland, welke goederen toebehoren aan 'de E. Dr. Kemenerus, getrouwd met Juffr. Aleida Pott', RAIJ, inv. nr. 34 (3250), niet gefolieerd, 2 en 16 oktober 1696.
 - Op 9 juli, 2 en 16 september 1698 gaat met dr. Camenerus als (mede)eigenaar de bijna jaarlijkse panding door de familie Van Suchtelen weer door: *Ibidem*, 9 juli 1698 (datum gicht), 2 en 16 september 1698.
 - 6 oktober 1699. Weer dezelfde panding door dr. Hanius: *Ibidem*, 6 oktober 1699.
 - 7 oktober 1701. Dezelfde panding, nu aan de goederen van Jan Henricksen en Jan Luytjes. Deze panding zou de laatste zijn van de lange reeks: RAIJ, inv. nr. 35 (3251), 238.
80. SK, inv. nr. 1337 fol. 95r+v.
 81. RAIJ, inv. nr. 34 (3250) niet gefolieerd, 2 en 16 oktober 1696.
 82. RAIJ, inv. nr. 37 (3253) vanaf fol. 69v.
 83. RAIJ, inv. nr. 12 (3275) 197-199.
 84. RAK, inv. nr. 147, fol. 71v.
 85. RAIJ, inv. nr. 17 (3280) 28 juni 1741, 96.
 86. SK, De Binnenerfgenamen van IJsselmuiden, inv. nr. 109.
 87. HCO, in band Volkstelling 1748, deel 14, Wilsum - Zwollerkerspel.
 88. RAIJ, inv. nr. 19 (3282), 353-358.
 89. Hier is voor het eerst sprake van twee huizen op Groot Balland. In de loop van de 18de eeuw zal het huis Bergweg 28 er bij gebouwd zijn. Dit wordt verderop in dit artikel nog nader beschreven.
 90. Mededeling van het Gemeentearchief te Leeuwarden, d.d. 26 januari 1982: Johanna A.M. Schmidtman als hervormd lidmaat, met attest van 's-Hertogenbosch op 9 december 1785, en naar Den Briel op 17 juni 1789.
 91. SK, archief Ned. Herv. Kerk IJsselmuiden, inv. nr. 89, Resolutiën van de Binnenerfgenamen van IJsselmuiden, 28 februari 1780. Blijkbaar werden slechts periodiek voor meerdere periodes tegelijk personen voor de functie van kerkmeester gekozen. In 1780 werd majoor Smit dus verkozen voor de periode 1802-1804. Door zijn overlijden in 1789 heeft hij deze functie nooit kunnen uitoefenen.
 92. Mededeling van het Gemeentearchief te Leeuwarden.
 93. Mededeling van het Streekarchief Voorne-Putten Rozenburg te Brielle, d.d. 14 december 2011: mevrouw Johanna A.M. Schmidtman, wed. Smits, is overleden op 1 oktober 1789 te Hellevoetsluis. Zij was weduwe van luitenant-kolonel Smit.
 94. Zie noot 22.
 95. Te zien op tekening van Dirk Boele, SK, Topografische Historische Atlas nr. 8000-24. Gepubliceerd in A.K. Versteeg, *Groot IJsselmuiden in oude ansichten. Deel 2* (Zaltbommel 1986).

96. *Kadastrale Atlas Overijssel 1832*, Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels, hierna O.A.T., op cd-rom. Deel Kampen-Zalk, (Zwolle 2007).
97. RAIJ, inv. nr. 20 (3283), fol. 188.
98. SK, Register van Overlijden gemeente Grafhorst 1811-1846.
99. SK, Register van Overlijden gemeente IJsselmuiden, inv. nr. 187.
100. SK, notarieel archief nr. 423, notaris F.L. Rambonnet, 5 augustus 1851.
101. Ibidem.
102. SK, registers van het kadaster IJsselmuiden.
103. SK, notulen Verenigde Gasthuizen, d.d. 28 oktober 1952.
104. *Kadastrale Atlas Overijssel 1832*, Deel Kampen-Zalk: in de O.A.T.'s op cd-rom staan voor Oosten van der Vegt de percelen 544 en 548-551. De wasserij van de familie Van der Vegt bleef tot in het midden van de 20ste eeuw bestaan.
105. De cholera-epidemie van 1859 eiste in Nederland, maar ook in het buitenland, vele duizenden slachtoffers.
106. SK, Register van Overlijden, gemeente IJsselmuiden, inv. nr. 187.
107. SK, notarieel archief, nr. 423, notaris mr. F.L. Rambonnet, 31 maart 1859.
108. SK, notarieel archief, nr. 249, notaris J.B. van der Dussen, 16 oktober 1867. De Dom van Keulen was in de tweede helft van de 19de en het begin van de 20ste eeuw een bekend hotel in Kampen. Het gebouw, Boven Nieuwstraat 83, gemeentelijk monument, staat op de hoek van de Morrensteeg. Het bevat nu appartementen.
109. Gegevens uit registers kadaster IJsselmuiden (SK en HCO) en mededelingen mevrouw G. van der Linde-Oostendorp.
110. Jannes is met zijn producten bij de veiling te zien op een foto in: A.K. Versteeg, *Groot IJsselmuiden in oude ansichten. Deel 1* (Zaltbommel 1985) 42.
111. Registers kadaster IJsselmuiden (SK en HCO) en mededelingen van betrokkenen.
112. Omdat het gebied aan de rand van IJsselmuiden als hoek uitstak in het grondgebied van Grafhorst, werd het De Uithoek genoemd. De naam raakte, evenals de naam Balland, in de 19de eeuw in onbruik. In 1985 vroeg het gemeentebestuur van IJsselmuiden suggesties voor een naam voor het sportveldencomplex. Schrijver dezes heeft toen de naam 'Den Uithoek' voorgesteld; deze naam werd op 30 juni 1986 door de gemeenteraad van IJsselmuiden vastgesteld.
113. Mededeling van mevrouw G. van der Linde-Oostendorp.
114. In situ: op dezelfde plaats. In de toekomst is misschien nog dendrochronologisch (jaarringen) onderzoek mogelijk.